

DOBOVÉ NÁZORY NA POSLÁNÍ, ÚKOLY A ČINNOST KNIHOVEN V OBDOBÍ 1945–1948

Stojí za to podívat se na situaci v českém knihovnictví po ukončení druhé světové války a na diskusi či názorové spory, ba propagandu, která kolem něj ožívala. Právě u knihovnictví je tento vývoj velmi zřetelným, výmluvným obrazem politických nálad své doby, ale též předobrazem celkového politického vývoje.¹ V prvních okamžicích po válce stály knihovny po praktické stránce před úkolem obnovit knihovnickou činnost, nahradit válečné škody na budovách, inventáři a knihovních fondech. Už Košický vládní program na to pamatuje, když mluví o obnově knihoven, nicméně už v tomto dokumentu šlo o více, konkrétně o „obnovu, očistu a zlidovění“ knihoven. Vysvětluje se dále, že je třeba usilovat o „očistu zákovských a veřejných knihoven od nacistické a fašistické literatury, znovuotevření knihoven, které byly uzavřeny za okupace, nahrazení knižních fondů“. Rámcově byly v Košickém programu obsaženy i obecné zásady pro budoucí vývoj svobodné národní kultury, v níž mělo knihovnictví své významné místo. V programu se hovoří o důsledné demokratizaci celé kultury, o „zlidovění“ systému výchovy a o pokračování v národní tradici, představované našimi „velikány“, aby bylo dosaženo „nejvyšší úrovně“ v kulturnosti lidu.²

Tento program se v poválečném období stal základem prakticky celého společenského vývoje. Bezprostředně po skončení války panovalo všeobecné nadšení, chuť okamžitě se pustit do práce na všech úkolech. Na svá místa se vraceli zapálení odborníci i řadoví pracovníci knihoven,

1 viz zejména časopisy: *Knihovna*, roč. 1, 1945–46; 1947; 1948; 1955, *Česká osvěta*, 1946; 1947; 1948; *Čtenář*, 1949; 1951; dále publikace citované v následujících poznámkách.

2 F. Novotný: *Československé knihovnické zákonodárství*, Praha, 1962, s. 46; viz též např.: *Z počátků socialistického knihovnictví: Sborník ke 40. výročí osvobození*, Praha, 1985.

plní dobré vůle, idealistických předsevzetí a velkorysých představ. Z dobových pramenů a literatury je zřejmá také počáteční snaha o soudržný přístup k úkolům, zcela v duchu tehdejší formující se politiky Národní fronty. Zprvu převládala snaha navázat na předchozí praxi a tradiční hodnoty knihovnictví první republiky a vzít při tom v úvahu novou situaci osvobozené demokratické republiky, která slibovala nebývalý rozvoj národní kultury, do níž se knihovnictví významně zařazovalo. Probíráme-li se dobovými prameny a literaturou, v níž se vyslovují názory na poslání a úkoly knihoven, zjistíme, že většina z nich se zabývá spíše knihovnami veřejnými, přičemž se soustřeďuje na jejich osvětové, výchovné působení, a konečně mluví nejčastěji o potřebě nových přístupů a o „nových úkolech“. To ovšem má své příčiny jak právě tehdy aktuální, tak historické, a je zajímavé sledovat, jak se kombinace těchto příčin slévá ve zdánlivě – pro tu chvíli – jednotné a nutno říci mocně ideologické stanovisko k poslání a úkolům knihoven.

Světlo světa spatřily koncepce dalšího vývoje knihoven připravované tajně už za války reprezentanty předválečného knihovnictví, ale i výrazně levicově orientovanými, „revolučními“ knihovníky, především z řad komunistů. Shora uvedené pojmy měly úspěch a nabyly ohromné frekvence nejen proto, že zněly zvláště po uvolnění z dlouholetého tlaku sympaticky, ale v podstatné míře z toho důvodu, že ve své jevové podobě jakoby navazovaly na demokratickou a humanistickou, masarykovskou tradici první republiky, která – jdeme-li ještě hlouběji – zprostředkovávala ideály amerického veřejného knihovnictví, tradované už z minulého století. V tomto proudu byla veřejná knihovna chápána, jednoduše řečeno, jako z veřejných rozpočtů podporované přirozené prodloužení vzdělávacího systému, k němuž musejí mít svobodný přístup všichni a bez jakýchkoli překážek. Hned je třeba říci, že příklad knihovnictví ukazuje, jak podobná forma může mít někdy i protikladný obsah: zatímco liberálně demokratický obsah pojmu veřejného knihovnictví spočívá v tom, že každý občan má mít rovnou možnost dosáhnout do systému, který mu otevírá zdroje vzdělání, komunisté potřebovali naopak pomocí tohoto systému dosáhnout na každého občana a vyvinout na něj tlak, formovat ho. Proto také komunisty zajímala na knihovnách jejich osvětová činnost, tedy ani ne tak fakt, že nabízejí, otevírají všem zdroje vzdělání, nýbrž vliv, v jejich terminologii „výchova“, kterou tím mohou aktivně na lidi působit. Zaměřili se tudíž převážně jen na veřejné knihovny (městské, obecní). Proto tolik frekventované pojmy „demokratizace“, „zlidovění“, „přiblížení masám“, a konečně, proto tolik akční terminologie („nové

úkoly“, „postup vpřed“): mělo být jasno, že knihovny nemohou jen prostě otevřít provoz a nabízet své zdroje tomu, kdo přijde, nýbrž mají „jít za čtenářem“, jednoduše vnucovat jim něco, a v tom navíc nebudou nikdy dokonalé, nikdy hotové, vždycky před nimi bude ještě mnoho co vykonat.

Během let 1946 a 1947 už dochází postupně k významné změně. Počáteční jednota se při zaměřování budoucího vývoje v obou oblastech rozpadá a dochází k prudkým střetům o další perspektivy. Takové bylo celkové směřování, jak je můžeme hodnotit dnes, poté co jsme schopni zobecňovat. Jak se projevovala společenská diskuse či lépe spory konkrétně? Jak na stav a průběh tohoto procesu působila celková politická situace a vývoj?

Názory na poslání knihoven byly oficiálně vymezeny už zmíněným Košickým vládním programem. V poválečné situaci plné nadšení, elánu a jistých iluzí o nových podmínkách, které slibovaly širší demokratický prostor pro knihovnickou práci, byly úvahy o budoucím vývoji knihoven charakteristické svým expresivním výrazem, mravním apelem, až obrozeneckým nadšením, a kromě zmíněných frekventovaných ideologicko-politických pojmů také plné výrazů jako „láska ke knize, k četbě a práci s literaturou“, s důrazem na národní tradice, vzdělanost a demokratické a mravní hodnoty. Vycházelo se z odkazu předválečného knihovnictví, z ideové masarykovské humanitní tradice a z mahenovského dědictví ve smyslu jeho „knihovny jako instituce národní“. V té době ještě někteří sice výslovně zdůrazňovali nepolitičnost knihovnické práce, ale všeobecně se volalo po pokračování v lidově výchovném působení knihoven a šíření národních a demokratických kulturních hodnot ve společnosti. Masarykem formulovaný úkol „odstranit lhostejnost lidu k mravním hodnotám národa“ měl být principem a podtextem knihovnických cílů.³ Diskuse o praktické, věcné stránce knihovnictví, praktické úvahy o efektivnosti knihovnické práce, o organizaci knihoven, koordinaci a kooperaci, o metodách a technologii, o praktické stránce služeb čtenáři atd., byla dost opomíjena, ba i výslovně odsunována jako nedůležitá právě v době přeměn a zápasů o základní směřování, později dokonce odsuzována jako snaha o únik od hlavních, tj. osvětových, tedy konečků politických úkolů knihovníků. Konkrétní úkoly zformuloval např. Ladislav J. Živný, který za stěžejní úkol knihovnictví považoval prosazení úpravy některých článků knihovnického zákona a „uplatnění koopera-

3 V. Beneš: *Revoluce nás zavazují, Česká osvěta 1947*, s. 195.

ce všech knihoven od nákupu a výměny knih až po centrální katalogizaci ve vrcholné instituci – ústřední knihovně národní“. Program knihovnické dvouletky vypracovaný Josefem Pochem a Janem Šnobrem obsahoval zejména tyto praktické úkoly:

- novelizace knihovnického zákona
- reorganizace veřejných knihoven a zrevidování jejich obsahu
- vydání potřebných příruček a seznamů
- pořádání soutěží a besed o knihách
- koordinace práce lidových, závodních a spolkových knihoven
- zřízení ústředí pro pomoc knihovnám v Osvětovém ústavu
- zřízení státní knihovnické rady jako poradního orgánu ministerstva školství a osvěty⁴

Kromě úkolů knihoven obecně formulovaných v Košickém vládním programu se k poslání knihoven příležitostně vraceli kromě samotných knihovníků a osvětových pracovníků i někteří tehdejší přední politici. Za všechny uvedme úvodní článek presidenta Edvarda Beneše v prvním čísle 1. ročníku časopisu *Knihovna*, který se s uznáním vyjadřuje o práci knihoven a významu knihy pro duchovní sílu národa a o poslání knihoven v nové republice, v nichž spatřuje „kulturní středisko, ... zdroj, který vlévá do srdcí i nejvzdálenějších našich spoluobčanů pramen osvěty, kultury a duchovního povznesení ... Musí nejen sledovati současné požadavky všech zájemců, ale – což je daleko důležitější – tyto požadavky a přání uváděti na cesty, jež jsou v *souhlase s celkovou politikou státu*, a jež povedou naše spoluobčany tak, aby byli nejlépe duchovně připraveni na všechny úkoly, které národním společenstvím jim budou uloženy ať již na jejich pracovištích, či v životě soukromém nebo veřejném“. Knihovníkům adresuje prezident výzvu: „Vy všichni pak, kdož jste svým povoláním neb funkcí spjati s knihovnami, pěstujte a šířte lásku ke knize – budete tím šířiti a budovati nejen další vzdělání, ale i *lepší mravní základnu naší nové republiky*“.⁵

4 L. J. Živný: K novelisaci zákona o veřejných knihovnách, *Česká osvěta* 1946, s. 57; J. Poch, J. Šnobl: Lidové knihovnictví v dvouletém budovatelském plánu, *Česká osvěta* 1946, s. 405; viz též: F. Novotný, *Československé knihovnické zákonodárství*, Praha 1962, s. 50.

5 E. Beneš: úvodní slovo, *Knihovna* I, 1945–1946, s. 1.

Z ilustrativních vyjádření k poslání knihoven možno uvést například slova Zdeňka Vavříka, který ve svém *Knihovnickém zápisníku* vyslovuje hold Mahenově odkazu a o poslání knihovny, kterou považuje za „nejkrásnější dobrodružství“, říká mj.: „Ideově je to místo z nejvýznamnějších. Český vztah ke knize byl vždy vroucí, takže objevila-li se instituce, která chtěla sytit lidový hlad po knize, mohla být jen vítána“.⁶ Posláním knihoven a knihovníků je podle něj uspokojit čtenáře a pečovat o knihy a jejich knihovnické zpracování.

Názorově ovšem nebyl nekomunistický proud jednotný. Exaltované vychalování lidového knihovnictví a apel na aktivitu knihoven při prosazování duchovních a mravních hodnot byly sice časté, ale vyznačovaly se myšlenkovou neujasněností a mlhovitostí, a tedy oscilováním – zřejmě podle osobního naladění autora i aktuální atmosféry – mezi krajnostmi od poloh jaksí náboženských až po téměř vysloveně socialistické, případně tyto myšlenky a polohy tvořily zvláštní směs. I to přispělo k tomu, že tento proud, přestože v jeho řadách působilo mnoho uznávaných knihovnických autorit (např. Ladislav Jan Živný, Jan Šnobl, Josef Poch aj.), neuměl dostatečně čelit útokům ze strany levicových, zejména dobře připravených komunistických zástupců knihovníků. Tak podle Jana Šnobra je třeba knihovny chápat jako zdroj vědění, zábavy a poučení. O knihovnách říká, že „pomáhají ... tvořit novou společnost, silnou v mravní a sociální jistotě a spolehlivosti“. Příkazem tradice pak je jejich „vztah k lidovým vrstvám“, k životu a osudu národa. Knihovnictví proto „bylo a zůstane nejsilnější silou v duchovním a civilizačním vývoji národa ... Lidové i vědecké knihovnictví se soustřeďuje na člověka a jeho potřeby vědění, bez nichž se v dnešním svém boji o život nemůže obejít“. Knihovnictví jako „organisovanou sílu knih“ vyzdvihuje téměř k nebesům. Odvolává se přitom na ideový odkaz Komenského, Voltaira, Marxe, Lenina, Masaryka, Gorkého, Beneše a „všechny reformátory a revolucionáře“ (sic!). Také zajímavý doklad doby...⁷ Za základní ideový cíl knihoven Josef Poch a Jan Šnobl ve svém návrhu dvouletého knihovnického plánu staví „skrze knihu zjemnit smysl pro krásno, podepřít

6 Z. Vavřík: *Knihovnický zápisník*, Praha 1946, s. 16.

7 J. Šnobl: *Vám knihovníci ...*, Praha 1946, s. 27, 35, 46, 49.

výchovu charakteru a zesocialisovat vzdělání⁸.

Na druhé straně vyjádření o poslání knihoven, která můžeme sledovat v levicovém proudu knihovnictví, jsou „revoluční“, „úderná“ a ideologicky zabarvená. Komunisté a jejich přívrženci se sice, jak už bylo řečeno, pojmově příliš nelišili – v podstatě se všichni drželi pojmového rámce Košického vládního programu – jen k tomu přidávali některé zesilující akcenty, příp. takové, které už celé směřování pootáčely jinam. Zejména mnohem více zdůrazňovali potřebu úplné přeměny, a tak navodili atmosféru, že ani koncepčně, ani prakticky není v knihovnictví nic v pořádku, a – ačkoli to zprvu nevyslovovali přímo – že vlastně není na co navazovat, že je třeba zřít se minulostí. Mluvili o potřebě „revolučních změn“, o celkové restrukturalizaci knihoven, k čemuž zanedlouho přidali „podle sovětského modelu“, o nutnosti politického zaměření knihovnické činnosti s dopadem na nejširší veřejnost a později už výslovně o „vybudování socialistického knihovnictví“. Organizačně pak chtěli sjednotit československé knihovnictví v jednotnou soustavu knihoven všech typů.

Tak např. Jaroslav Frey, když v roce 1947 obhajoval tzv. Gottwaldovy knihovny, což byla komunisty organizovaná střediska pro masové šíření marxistických spisů, kritizuje, že „převážná část našeho obyvatelstva zůstává stále ještě mimo výchovný vliv knihoven“, a proto „... je nutno hledat nové cesty ke čtenářům. Je nutno jíti tedy za čtenáři, nejdou-li oni sami k nám, do našich knihoven.“ Protože veřejné knihovny se nevěnují politické práci, což je hodnoceno jako závada, kdyby nebylo Gottwaldových knihoven, „byly by tu vážné mezery ve výchově českého čtenáře“⁹. I takový František Halas promluvil „úderně“ v roce 1946 na tehdy frekventované téma „brak“ v českém písemnictví: Kniha „... urychluje společenský i kulturní proces směřující dnes k sociální spravedlnosti, k demokracii a ke svobodě. (...) Špatná kniha zato bude vyhlazena. A nemilosrdně.“¹⁰

Nicméně, v té době se komunisté v knihovnictví více než na slovní projevy soustřeďovali na vytváření a upevňování mocenských pozic. Po

8 J. Poch, J. Šnobl: Lidové knihovnictví v dvouletém budovatelském plánu, *Česká osvěta* 1946, s. 408; z dalších titulů ilustrujících obdobná stanoviska např.: J. Thon: *Lidové knihovnictví jako součást národní tradice*, Praha 1946; J. Thon: *Osvětou k svobodě: Kniha o českých čtenářích*, Praha 1948; J. Poch: *Rádce venkovského knihovníka*, Beroun 1946; J. Poch: *O novou úpravu čs. knihovnictví*, Praha 1947; J. Riess, J. Šnobl, J. Petrmichl, M. Daňková: *Knihovny v Československu*, Praha 1945.

9 *Knihovna* 1947, s. 32.

10 *Knihovna* 1, 1945–46, s. 13.

vyhrocení rozporů v letech 1946 a 1947 předvedli, jak obsadit významné pozice a prosadit se proti těm soupeřům na půdě Svazu českých knihovníků, kteří se snažili uchovat v práci knihoven alespoň základní demokratické principy v tradičním slova smyslu.

Výrazem poválečné tendence ke sjednocování bylo ustavení Národního výboru knihovnického 14. 5. 1945 a poté Svazu českých knihovníků 27. 6. 1945 ze zástupců bývalých knihovnických spolků, tj. Ústředního spolku československých knihovníků a Československé knihovědné společnosti. Svaz se soustředil zejména na úkol vytvořit a prosadit nový knihovnický zákon o jednotné soustavě knihoven a na přestavbu systému knihoven a knihovnického školství. Byla patrná snaha prosadit potřebnou novelizaci knihovnického zákona z roku 1919, který už neodpovídal v mnoha ohledech nové situaci, nebo iniciovat jeho nové znění. Úsilí o nový zákon patřilo tehdy k nejaktuálnějším úkolům knihovnictví. O jeho formu a obsah se mezi komunistickým a demokratickým proudem knihovnického společenství vedly ostré spory. Obecně však oběma směrům šlo na první pohled o totéž: o vytvoření jednotné soustavy knihoven, neboť dosavadní roztržičnost neodpovídala představám o důsledné demokratičnosti a společensky širší působnosti činnosti knihoven. Obsah těchto pojmů však byl u obou proudů značně rozdílný – komunisté měli na mysli rozsáhlou politizaci této činnosti a prosazování svých idejí jejím prostřednictvím mezi „širokými masami pracujících“, nekomunističtí představitelé knihovnictví chtěli zvyšovat odbornost, úroveň a všestrannost knihoven, vyhnout se politikaření při této práci a rozvíjet výchovné a vzdělávací působení knihoven na občany v rámci tradic národní kultury. Právě při řešení těchto otázek se knihovnická jednota rozpadla: levicově orientovaní členové Svazu a komunisté za pomoci nově zřízovaných tzv. Gottwaldových knihoven získali ve Svazu převahu a nekomunisté potom, kdy jejich přívrženci ve výboru koncem roku 1946 rezignovali, na protest proti neregulérním praktikám komunistů opustili tuto organizaci už v březnu 1947.¹¹

Soupeření obou proudů se projevilo i v samotných knihovnách. Ve větších byly pilně zakládány a rozšiřovány organizace KSČ, nerozhodní knihovníci byli přesvědčováni komunisty, aby podpořili „pokrokové“ ideje či aktivity proti „zpátečnickům“, naplno se rozvinula propagandistic-

11 J. Frey: *Knihovnická kronika*, Praha 1967, s. 158.

ká činnost.¹² Přesto zůstávalo ještě velké množství řadových pracovníků knihoven i knihovnických osobností ve významných funkcích věrně předválečným hodnotám. Tuto potenciální sílu k podpoře svých cílů bohužel demokraté nevyužili. Stejně jako v politické rovině obecně, i v knihovnictví se neblaze projevilo podcenění aktivity soupeře. Hesla a proklamace komunistů o pokroku, o zvýšení vzdělanosti a kultury národa, o „revolučních změnách“ ve společnosti nalézaly v tehdejší atmosféře všeobecného budovatelského nadšení postupně stále větší ohlas. Nebezpečí, které v sobě skrývaly a které ohrožovalo demokracii a svobodu v zemi, si tehdy společnost nepřipustila.

Únorový převrat v roce 1948 definitivně zrušil zbytky iluzí o demokracii v našem státě. Začala se otevřeně prosazovat direktivní komunistická moc, což se samozřejmě projevilo i ve vývoji názorů na poslání, činnost a úkoly knihoven. Komunisté a jejich přívrženci z řad knihovníků začali náhle výslovně prosazovat jednoznačnou orientaci na vybudování „socialistického knihovnictví“ podle sovětského vzoru. Počáteční nadšení stovek a tisíců knihovníků tak vyústilo v totální ideologizaci a politizaci práce s knihou. „Nový obsah“ knihovnické činnosti už projevoval sklon k formalismu a direktivnímu řízení knihoven zcela nepokrytě. Jiné názory na činnost, funkci a úkoly knihovnictví neměly šanci se prosadit, protože veškeré cíle a aktivity knihoven začaly být určovány politikou KSČ.

Nejvýznamnější poúnorovou událostí pro knihovníky byl jejich brněnský sjezd, který se konal 13.–14. 5. 1948. Zde se už naplno projevilo nové zaměření knihovnické činnosti – „budování socialistického knihovnictví“, které vycházelo z politiky KSČ. Nebylo už možné zastavit politizaci, ideologizaci a direktivní centralistické řízení, jimiž byl poznamenán další vývoj knihoven. Charakteristický byl v tomto smyslu už zahajovací projev Jaroslava Lipovského, tehdejšího vedoucího knihovnického oddělení ministerstva informací a osvěty, jemuž byla svěřena péče o lidové knihovny. Zaznělo v něm jednoznačně: „Výchova k socialismu, k socialistickému myšlení, chápání a jednání – to je hlavním úkolem knihovníků a knihoven. Je konec povídání o nepolitičnosti knihoven ... Je třeba vybudovat z knihoven aktivní činitele politické výchovy nejširších lidových mas.“¹³ V rezoluci přijaté brněnským knihovnickým sjezdem se pak

12 viz např. J. Frey: Gottwaldovy knihovny, *Knihovna* 1947, s. 31; J. Frey: *Knihovnická kronika*, Praha 1967.

13 *Knihovna* 1948, s. 67.

uvádí prakticky totéž: „Uvědomujeme si plně a se vši odpovědností, že knihovna přestává být institucí nepolitickou, a proto prohlašujeme, že v době pokud možno nejkratší vybudujeme z knihoven aktivní činitele politické výchovy nejširších mas“.¹⁴

Tituly knih a množství článků na téma „socialistické knihovnictví“ od té doby vypovídají samy za sebe: Směr socialismus – knihovnický pracovní plán z hlediska bodů Klementa Gottwalda, Knihovny – ohniska výchovy mas v duchu marxismu-leninismu, Knihovna jako instituce socialistická, Lidové knihovny v boji za mír, za vlast, za socialismus, Knihovny se zapojují do výstavby socialismu, Knihovny přispějí boji lidových mas za trvalý mír atd.atd.¹⁵ Posláním knihoven byl v tomto duchu „boj o nového člověka a nový společenský řád“, pomoc „budovatelskému úsilí pracujících“, zvyšování „politické uvědomělosti mas“, šíření myšlenek klasiků marxismu-leninismu a současných komunistických vůdců (Gottwald, Stalin), „budování socialistického knihovnictví“, měl se stát „účinným nástrojem politické a kulturní výchovy našeho lidu“ atd.

Úkoly knihoven po brněnském sjezdu později shrnul Jaroslav Drtina: „Cíl byl nyní jasný: vybudovat jednotnou soustavu knihoven socialistického státu podle jednoznačného vzoru sovětského knihovnictví při plném respektování všech pokrokových domácích tradic.“ Podle něj „bylo zapotřebí udělat pořádek nejen v regálech knihoven, ale i v hlavách knihovníků a čtenářů. To již byly tři obrovské úkoly...“ Z knihoven měl být odstraněn „špinavý nános nacistické a protektorátní literatury (...) Zde byl celkem úkol jasný. Nesnadnější už byl, pokud šlo o starší literaturu z prvé republiky a o zbytečnou i scestnou literaturu, jíž na čas oživené soukromé nakladatelské podnikání zaplavilo trh.“¹⁶ Jinými slovy: nastalo obrovské politické „čištění“ fondů knihoven, často jejich svévolná devastace, včetně likvidace mnoha knihoven jako takových. Pokud v knihovnách byla politicky nežádoucí literatura přesto trpěna – to byl případ jen těch největších, tzv. vědeckých knihoven – pak ovšem byla znepřístupněna a z dosahu očí čtenáře musela být odstraněna veškerá informace o její existenci: katalogy knihoven se rozdělily na čtenářské a služební, přičemž čtenářské katalogy měly být podle sovětského vzoru pouze

14 Resoluce celostátního sjezdu knihovnických pracovníků v Brně 13.–14. května 1948, *Knihovna 1948*, s. 111.

15 viz např. Čtenář 1949.

16 J. Drtina: *Knihovna jako instituce socialistická*, Praha 1961, s. 94.

výběrové, „doporučující“; důraz byl kladen na rozvoj systematických katalogů, jimiž byl čtenář aktivně veden jen k určité literatuře, k jedinému „vědeckému“ světovému názoru.¹⁷

Socialistické knihovnictví mělo rámcově za úkol: vytvořit z lidových knihoven vzdělávací a politickovýchovná kulturní střediska a přizpůsobit tomu skladbu fondů, zvyšovat politické uvědomění knihovníků a odstranit jejich nestrannost, organizovat politickovýchovnou práci mezi knihovníky.¹⁸ Samozřejmě v základním směru činnosti knihoven se měly vždy na prvním místě projevit úkoly zadané komunistickou stranou. Tento rámec byl knihovnám určen direktivně, aniž se již připustily jakékoli další debaty. KSČ současně s tím podnikla další rasantní nábor knihovníků ke vstupu do strany.

Shrneme-li krátké a hektické tříleté období mezi koncem války a únorovým převratem, můžeme konstatovat, že postoj k poslání knihoven prodělal – v tom prvním, převažujícím plánu – vývoj jen zdánlivě převratný. Rozhodující část těch, kteří se snažili vykonávat vliv na směřování knihovnictví, bez ohledu na jejich názorové a politické zařazení, vstoupili do mírových dnů už se sklonem vidět knihovnickou činnost spíše jako osvětu, a pokud mluvili o vzdělávací činnosti knihoven, pak spíše ve smyslu „vzdělání lidu“; fungování knihoven jako knihovnicko-informačních institucí a jeho praktické problémy nepovažovali za podstatné, zato otevřeně vyzývali k soustředění pozornosti na obsah knihovních fondů, kdy klíčovým slovem byla „očista“, nejprve či současně od fašistické (což často znamenalo prostě jen německé) literatury, hned nato však i od „braku“ s tím, že jeho definice nebyla nikdy uspokojivě dána. Zaklínadly byla slova „lidovost“, „demokratizace“, „nové úkoly“, „výchova čtenáře“, „národní tradice“, dokonce i „slovanská vzájemnost“ apod. Komunisté tedy nemuseli příliš mnoho základních pojmů potlačovat ani jich příliš mnoho nepřinesli nově. Jenom se jim podařilo postupně do nich vtlačit posunutý obsah, někdy dosti nenápadně. Dnes, po padesáti letech trpkých zkušeností, už dovedeme tyto na první pohled pozitivní přísliby a nenápadná slůvka „čist“, a jsme až v pokušení se podívat, jak současníci byli hluší a slepí ke skryté hrozbě pro nás až příliš třící z pojmů jako „očista“, „zlidovění“, „demokratizace kultury“, „národní tradice“... Zažili jsme, jak tyto příliš obecné pojmy naplnili posléze komunisté svým

17 Tamtéž, s. 204.

18 Tamtéž, s. 90.

obsahem, pokud je ovšem už s určitým záměrem neprosazovali od samotného počátku, a jak je zneužili k politickému boji o moc. Málem bychom se tedy chtěli pozastavit nad hluchotou a slepotou současníků, kdybychom si ovšem včas neuvědomili, že nelze poměřovat prožitek našich otců naší dnešní zkušeností. Spory byly tehdy značné, avšak bohužel nikoli o jednoznačné vymezení uvedených pojmů a základní směřování, jako spíše o zaujetí pozic. Nekomunistická část knihovníků se nechala povětšinou do „socialistického knihovnictví“ vmanipulovat. Komunisté věděli, že s takovými jednoznačnými direktivami pro knihovny, jako sledování sovětského vzoru, politická výchova čtenáře, politické profilování fondů, mohou otevřeně vyrukovat spíše až po převzetí moci. Půda však byla dobře připravena, v podstatě hotové koncepty stačilo jen dotáhnout a přebarvit.¹⁹

(Zpracováno z podkladů Mgr. Ivany Štekrové, Národní knihovna ČR)

---

19 Pro podrobnější informaci odkazují na bibliografickou rešetši: I. Štekrová: *Názory na poslání, úkoly a činnost knihoven v období 1945–1948, jejich bezprostřední vyústění po únorovém převratu* Praha, 1996.